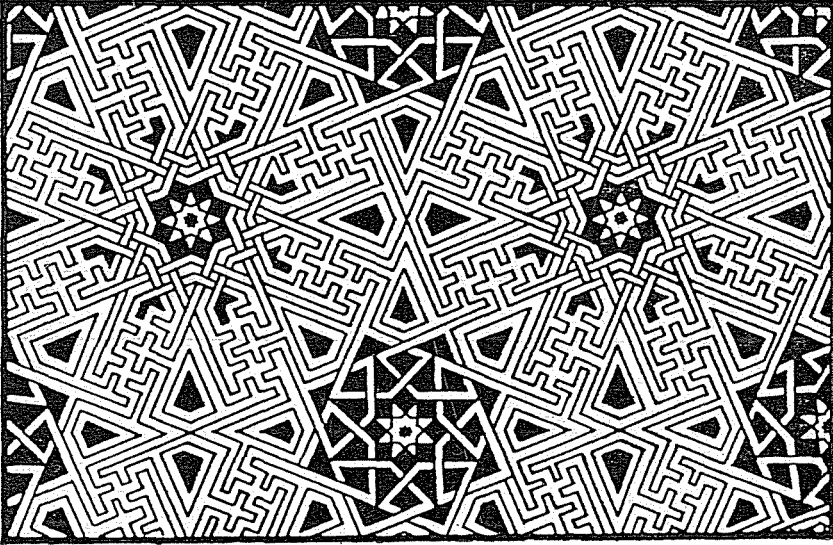

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

2. Millî Mevlâna Kongresi

(TEBLİĞLER)

3 - 5 MAYIS 1986
KONYA

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ 1987 - KONYA

HAZRET-İ MEVLÂNÂ VE MUSİKİMİZ

Prof. Dr. Ayhan SONGAR

İnsanı diğer canlılardan ayıran beyin hususiyeti ona «beyan kabiliyeti»ni vermiş bulunmaktadır. Beyan kabiliyeti, eşyanın teferuatından sıyrılıp sembollerle düşünebilmeyi ve gene bu sembollerle ifade edebilmeyi, haberleşebilmeyi mümkün kılar. Sembolik ifade sözle, yani konuşma ile veya sesle, yani musiki ile olur. Gerek beyan kabiliyetinin ve gerekse artistik yaratıcılığın sadece insanlara has fonksiyonlar olması sebebiyle musiki tamamen «insânî» bir kabiliyet olarak ortaya çıkar. Hayvanların, özellikle çiftleşme dönemlerinde çıkardıkları musikiye benzer âhenkli sesler genetik olarak intikal eden birtakım haberleşme vasıtaları olup bunu musiki olarak kabule imkân yoktur. Musiki, seslerin belli bir ritm ve düzen içinde bir araya gelmesi diye tarif edilebilir.

Araştırmalar göstermiştir ki, gündelik hayatın alelâde sesleri ile, musiki dediğimiz düzenli seslere insanın verdiği cevaplar çocukluktan, hayatın ilk çağlarından itibaren farklılık göstermektedir. Beyinde musiki tabiatindeki seslerin idrâk edilmesi ve yaratılması ile ilgili özel merkezlerin bulunması ve buraların tahribi halinde «AMÜZİ» dediğimiz «müzik kabiliyetinin kaybolması» hastalığının ortaya çıkması, musikinin insan tabiatine, insan yaradılışına bağlı bir meleke olduğunun en kesin delilidir. Nasıl ki konuşma ile ilgili de özel beyin sahaları ve bu sahaların hastalığında ortaya çıkan «AFAZİ» klinik sendromu vardır.

Estetik ifade ihtiyacından menşe' alan ve kültürel temele dayalı musiki aynı zamanda bir rûhî tatmin vasıtası da olması, onun din ve tabâbet ile yakından ilgisini ortaya koyar. Bu bakımdan millî musikimiz bilhassa hususiyet arz etmektedir. Binlerce yıllık kültür birikimini taşıyan millî musikimiz koskoca bir imparatorluk ailesinin her kesimini, her ferdini içine alan bir müşterek duygu ve düşünce sistemidir. Tarihin en eski medeniyetini kuran Türklerin gündelik hayatlarını daima musiki ile birlikte götürdükleri dikkati çeker.

Milâttan üç asır önce yaşamış olan Hun Türkleri'nde savaşa giden süvârilerin davula benzer çalgılarla teşci edildikleri, milâttan

sonraki ilk yüzyılda devlet kuran Göktürkler'de ise dini musikinin var olduğu bilinmektedir. Oğuz Türkleri'nin Baksı, Şâmân, Ozan adı verilen şâir - râhip - hekimlerinin kopuz gibi âletlerle musiki icrâ ettikleri, dini merasimlerde müzikle bir çeşit trans halinin temin edildiği görülür. Gene Göktürk'lerde askeri musiki de mevcut olup, tâbir câizse, ilk askeri mızıkâ'nın Göktürkler'ce kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu suretle Türk toplumunda 2000 sene önce bile sosyal ve dini hayat, musiki ile ayrılmaz bir bütün teşkil etmektedir.

Selçuklular'da akıl hastalarının tedavi edildikleri Karacaahmed tekkelerinde musiki ile tedavi yapılırdı. Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde, İstanbul'daki Bimarhâne-i Ebu'l-feth Sultan Mehmed Hân'da musiki ile tedâvi tatbik eden saz ve söz heyetlerinin bulunduğunu kaydetmektedir.

İslâmiyetten önceki Asya Türk Musikisinin «beş sesli» (pentatonik) karakterde olduğunu görüyoruz. Bu musiki «kopuz»un sapında sistemleşerek Anadolu'ya gelmiş ve çok muhtemeldir ki batı musikisine de önemli bir kaynak teşkil etmiştir. İslâmiyet sonrası Selçuklu ve Osmanlı döneminde musiki, dini tesirlerle gelişmeye başlamış, yirmidört perdeli bugünkü «makâmî» (modal) Türk müziği halini almıştır. Türk musikisinin temellerini bu şekilde atanlar 1224 - 1294 yılları arasında yaşamış olan Safiyyüd-din Abdü'l-Mü'min Urmevî ve 1360 - 1435 yıllarında yaşayan Hoca Abdülkâdir Merâgî'dir.

Dini musikinin bilhassa Mevlevî tarikatı içinde, Hazret-i Mevlânâ'nın nurlu yolunda gelişip meyvalarını verdiğine şahid oluyoruz. Mevlevî musiki kültürünü oluşturan sazlardan ney, rebab, çeng, kudüm, halîle, mazhar gibi enstrümanların Orta Asya menşeli olduğu bilinmektedir. Hazret-i Melânâ 1207 yılında doğdu. Çok muhtemeldir ki onun babası Bahâeddin Veled, Mevlevî kültürünün temel malzemelerini de Anadolu'ya birlikte getirmiştir. Hammâmizâde İsmail Dede Efendî, İtrî gibi büyük üstâdların eserlerinin köklerini bu binlerce yıllık kültür birikiminde aramak gerekir.

Hazret-i Mevlânâ birgün kuyumcular çarşısından geçerken, altın varak döven çekiçlerin ritminden heyecanlanır ve dönmeye başlar. Dükkânından fırlayan Şeyh Selâhaddin onun ayaklarına kapınıp kendinden geçer ve Hazret-i Mevlânâ «semâ»dan çekilinceye kadar, altın varaklar parça parça, lime lime bile olsa, hiç durmadan çekiç vurmalarını emreder. Altın varak dövmede çekiç darbelerinin sayısı çok mühim imiş ve fazla darbe varakın tamamen tahribolmasına sebep olurmuş. Halbuki, öğle vaktinden ikindiye kadar bu hal devam ettiği halde bir tek varak bile telef olmadan her taraf altın

yapraklarla dolmuştur. Hattâ menkibe, altın döven çırakların çekiçlerinin bile altın kesildiğini söyler... Şeyh Selâhaddin Zerkûbî «iki dünyanın madenini» kendi dükkânında görünce üzerindeki elbiseleri yırtıp parçalıyarak halka dükkânını yağma ettirmiştir. Aynı hâli koca Yunus Emre de de görmüyor muyuz?

**Cânlar cânını buldum
Bu cânım yağmâ olsun
Assı ziyândan geçtim
Dükkânım yağmâ olsun**

Hazret-i Mevlânâ'nın,

**Âteşest in bânk-i nây ve nîst bād
Her ki in âteş nedâred nîst**

(Ney'in çıkardığı sesler İlâhî aşkın ateşidir
İçine üfürülen maddî bir soluk, bir nefes değildir.)

diye tarif ettiği ney, Mevlevî musikisinin, dolayısıyla dinî musikimizin temel sazlarından biri olmuştur.

**Nay harî her ki ez yâr berîd
Perdehâyeş perdehâ-i mâ derîd**

(Ney, yârenden ayrı düşmüş herkesin derd arkadaşıdır
Onun ses perdeleri bizim hicablarımızı yırtmıştır.)

dediği «ney», asırlarboyu duygularımızın, heyecanlarımızın ifade vasıtası, Allah'a niyaz için kullandığımız âlet olagelmıştır.

Hazret-i Mevlânâ'da ney ile insan arasında bir «eşleme» (identification) göze çarpar. İnsanoglu'nun doğumdan ölüme kadar peş-peşe tadacağı en kuvvetli duygu olan «ayrılık» ıstırabı, «kamışlıktan koparılmış ney»e aksettirilmekte ve onun feryadı Mesnevi'de şu mısralarla dile getirilmektedir :

**Bişnev in ney çün şikâyet mî küned
Ez cüdâyiâ hikâyet mî küned**

(Dinle neyden çün şikâyet etmede
Ayrılıkları hikâye etmede.)

**Kez neyistân tâ merâ bübrîdeend
Ez nefirem merd ü zen nâlîdeend
Sine hâhem şerhâ şerhâ ez firâk
Tâ bigüyem şerh-i derd-i iştîyâk**

(Beni sazlıktan kestiklerindenberi
kadın, erkek bunca insan feryadımdan inledi

Ayrılık acıları ile parça parça olmuş bir kalb isterim
Tâ ki iştiyâk derdini şerhedebileyim.)

Bezm-i Elest'denberi ayrılık ıstırabını çeken ve Mâşukuna kavuşmayı bekliyen insanın bu kavuşma arzusu gene ney'de sembolize edilmektedir :

Herkesi dūd mand ez asl-ı hîş
Bâz cūyed rûzgâr-ı vasl-ı hûş
(Kim ki aslından ayırmış cânını
Öyle bekler, öyle vuslat ânını.)

(Tercüme Fevzi Halıcı'nındır)

Ve bu «vuslat», Hazret-i Mevlânâ'nın nazarında bir «dügün gecesini» (Şeb-i Arûs) olmuştur.

Musiki insanî bir melekedir demiştik. Musiki kabiliyeti, mücerred düşünce ile birlikte gelişir. Eşyanın teferruatından sıyrılabildiği, maddeden manâya yükselebildiği nisbette insanların musiki tarzındaki artistik ifade kabiliyetleri de artar. Kaba madde plânında kalan bazı ham-ervâh kişilerin musikiyi kötölemeye kalktıkları, hattâ haram gibi göstermeye çalıştıkları görülmüştür. Sadece insana has ve beynimizle sıkı sıkıya irtibatlı bu meleke Allah'ın insanlara en büyük lütuf ve ihsanlarından biridir. Hazret-i Mevlânâ onu kötölemeye çalışanlara şöyle sesleniyor :

Ger semâ âşıkân'ra münkiri
Haşr kerdî der kıyâmet bâ segân
Şahbâz-ı Cenâb-ı Zü'l-Celâlest semâ'
Der mezheb-i âşıkân helâlest semâ'
Der mezheb-i münkirân harâlest semâ'

(Hak âşıklarının semâını inkâr edersen kıyâmet gününde köpeklerle haşrolunasın. Semâ, Cenâb-ı Zü'l-Celâlin şahbâzıdır. Semâ, manevî hal sahibi kimselerin gönülleri için döşektir. Âşıklar mezhebinde semâ helâldir, münkirlerin mezhebinde ise haramdır.)

Görülüyor ki, binlerce yıl önce baksı âyinleri ile dinî hayatımıza giren musiki Hazret-i Mevlânâ Celâleddin ile bambaşka bir manâ, bir değer kazanmıştır. Anadoluyu ordulardan önce Veli'ler fetih etmişlerdir. Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî, Yunus Emre, bugün Budapeşte'nin bir tepesinden Tuna'yı seyreden Gülbaba, fetih ordularının öncüleri değil midir? Onların etrafında toplanan, bir pervane gibi onların yaktığı ateşe koşan gönül dostları, ilâhilerle, nefeslerle, zikirlerle kalplerini yıkamışlar, içlerini dökmüşler, Allah'a yakarmışlardır.

Men bende-i Kur'anem eger can-dârem
 Men hâk-i reh-i Muhammed-i Muhtârem
 Eger nakil küned cüz in kes ez güftârem
 Bizârem ezî ve zân sühan bizârem

(Ben yaşadıkça Kur'anın bendesiyim
 Ben Hazret-i Muhammed'in ayağının tozuyum
 Biri benden bundan başkasını naklederse
 Ondan da bizârim, o sözden de bizârim, şikâyetçiyim...)

diyen Hazret-i Pir, musikimize gönül vermiş, onu dinî hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline getirmişti. O musiki ki, bir taraftan Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede, Nâyî Osman Dede, İtrî, Hammâmizâde gibi büyük Na't-ı Şerif bestekârları yetiştirmiş, Üçüncü Selim Hân gibi, tarihin emsâline raslamadığı bir hükümdâr - üstâd bestekâra sahib olmuş, böylece bu musiki ile asırlar sonrasına seslenebilmiştir.

Bugün ismimiz ezanla kulağımıza okunur, annemizin ninnisini o musiki ile dinler, ibâdetlerimizi onunla yaparız. Ve bu musikinin böyle muhteşem bir seviyeye erişmesinde de binlerce yıllık kültürümüzün olduğu kadar Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin, bugün huzurunda toplanıp konuştuğumuz o büyük zâtın tesiri, hizmeti ve himmeti çok büyük olmuştur.

Sözlerimi Üçüncü Sultan Selim Hân'ın Na't-ı Şerif'inden birkaç mısra ile bitirmek istiyorum :

Esselâm ey mehbit-i vahy-i mübin
 Cân ile âşık sana ruh'ül emîn
 Asmâna fahr ider yerden göğe
 Câ-yı cism-i pâkin olmağla zemîn
 Tâk-i gerdüne imâd-ı şevketin
 Oldu ma'nîde zihî rûkn-i rekîn
 Dest-giri ol Selim Hânın meded
 Kim kavim ola kıyâm-ı mülk ü dîn

(Selâm olsun sana, Vahy-i mübinin geldiği yer
 Sana Cibril aleyhisselâm gönülden âşıktır
 Yeryüzü semâlara karşı gururlanmaktadır
 Zirâ senin tertemiz vücudun orada bulunuyor
 Senin heybetli direğin
 Mânâ âleminde gökyüzüne ne güzel bir sütun oldu
 Selim Hânın elinden tut, meded
 Ki dîn ve devlet kuvvetli olsun...)